

Istanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Ord. Prof. Şükrü Baban'a Armağan
İstanbul - 1984

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN KADINLARIN SORUNLARI

Prof. Dr. Nusret EKİN (*)

Kadın'ın toplumlardaki ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel sorunları çok ayrıntılı incelemelere konu teşkil edecek kadar zengindir. Ayrıca «Kadın Sorunu» bir sosyal mesele olarak tarihi gelişim süreci içinde farklı boyutlar taşıdığı gibi, ekonomik gelişme seviyesi değişik toplumlarda önemli nitelik ayrılıkları da göstermektedir.

Kadın «Bir elinde cımbız bir elinde ayna» toplumun bütün sorunlarından soyutlanmış bir yaşantı içinde düşünülebileceği gibi, kadın «hamur yoğuran, çocuk doğuran» ve bütün bir yaşam boyunca özellikle ailesi için çırpınan bir özveri ve fedakârlık örneği olarak da sembolize edilebilir. Fakat kadın ücretli veya ücretsiz olarak daima çalışmasına rağmen erkek ailenin reisi kadın ona bağımlı olan insandır.

Çalışan kadın sorununun dikkat çeken bir ilginç yanı da özellikle sosyal tarih boyunca nitelik değiştirmesi ve endüstri devrimiyle başlayan «modern sosyal mesele»nin bir kadın sorunu olarak ortaya çıkmasıdır. Emile Zola'nın «Jerminal»indeki madenci kadın bunun en dikkati çeken örneğidir.

(*) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi.

Endüstri devriminden bu yana kaydedilen gelişmeler kadının çalışma düzenini ümit edilene nazaran oldukça az değiştirmiştir. Örneğin yapılan bazı incelemeler kadının Fransa'da haftada evde ve ev dışında geçen çalışma sürelerinin 80 saate kadar çıktığını göstermektedir.

Ülkeden ülkeye bazı farklılıklar olmakla birlikte, hemen bütün Dünya'da kadınlar için eğitim, öğrenim, çalışma olanakları, siyasi temsil, sağlık önlemleri ve yasal muamele konularında hâlâ dikkati çeken çok önemli eşitsizlikler mevcuttur. Kadınların içinde buldukları eşitsizlikleri iyileştirme çabaları en azından 150 yıldan beri devam etmektedir. Bütünlüğü olmayan bu reformlar sayesinde zaman içinde kadınlara bazı haklar sağlanmıştır. Bu gelişmeleri aşağıdaki boyutlarla sıralayabiliriz:

1. Kadının çalışma yaşamı ile doğurganlık devresi üst üste çakışmaktadır. O halde kadının anne olma hakkı ile çalışma hayatında farklı muamele görmesi arasındaki ayrıcalık bertaraf edilmelidir. Gerçekte doğum öncesi ve doğum sonrası işten ayrılmalar kadının uzmanlaşması ve mesleki yükselmesini uygulamada önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

2. Kreş ve çocuk emzirme ve bakım olanaklarının kısıtlı oluşu yanında, toplum yapısında «kısmi süreli» veya «kısa süreli» iş olanaklarının da hudutlu oluşu kadın istihdamını daha da daraltmaktadır.

3. Geçen yüzyıldan bu yana kadın hareketinin politik talepler yanında ücret eşitsizliği, istihdam eşitsizliği, meslek ve statü eşitsizliği gibi çalışma hayatıyla ilgili boyutlara yöneldiği görülmektedir. Gerçekte uzun, güç ve üzüntülü mücadeleler sonunda eşit işe eşit ücret ilkesi, bazı ülkelerde eşit değerdeki işe eşit ücret olarak uygulanmaya konulmuştur.

4. Böylece günümüzde artık eşit işe eşit ücret ilkesinin, asıl talebin özündeki adaleti tek başına gerçekleştireniyeceği anlaşılmış ve eşit iş, eğitim ve terfi olanaklarının sağlan-

ması talepleri ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle toplumsal eğilim bazı işlerin sadece veya dolaylı olarak erkekler tarafından yapılmasına yol açarken, kadınların nisbeten daha düşük eğitim ve vasıf seviyesi sonuçta onların hem iş fırsatlarını daraltırken hem de ortalama ücretlerini düşürmüştür.

5. İşe alınmada kadın tercih edilmemesi eğiliminin önemli nedenlerinden biri de kadınların fiziki dayanaklılığına olan güvensizliktir. Çok sayıda uygulama örneklerine rağmen işverenlerin bu peşin hükümü hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

6. Gelişmiş endüstri toplumlarında kadın istihdamının dikkati çeken başka bir boyutu da ekonomik durgunluktan doğan işsizliğin en olumsuz sonuçlarının bilhassa kadın işgücü üzerinde hissedilmesidir. Gerçekten ekonomik durgunluktan en fazla etkilenen ve işsiz kalanlar kadınlar olmaktadır. Kadınların nisbeten düşük meslek ve vasıflarda çalışmaları da işsizliğin yükünü kadınların omuzlamasına yol açmaktadır.

7. Çalışma hayatına girmek isteyen kadının karşılaştığı bir sorun da bu oluşumun, hemen daima aynı zamanda ikinci bir işin yapılması ile sonuçlanmasıdır. Bu işlerden biri iktisadi faaliyet sayılırken, diğeri yani evde çalışma iktisadi faaliyet kabul edilmemektedir. Bir diğer deyişle erkeğin ücretli bir işte çalışması gerçekte tek bir işken, kadının ev dışında çalışması ücretli olmayan ev işine hemen ekseriya, ücretli bir işin de ilavesi anlamına gelmektedir. Bu durumu daha iyi açıklamak için bir örnek verelim.

Latin Amerika'da bir köylü ile mülakât yapan ve kadın çalışmasına karşı erkeklerin tutumunu tesbite çalışan bir araştırmacı aile reisi olan erkeğe soruyor:

«— Çocukların var mı?

— Tanrı bana yardımcı olmadı. Karım 16 çocuk doğurmasına karşın bu çocukların dokuzu yaşıyor.

— Eşin çalışıyor mu?

— Hayır, karım evde oturuyor.

— Eşin gününü nasıl geçiriyor?

— Sabah 4 de uyanır, odun ve su taşır, ateşi yakar ve kahvaltıyı hazırlar. Daha sonra ırmağa giderek çamaşırları yıkar. Takiben kasabaya iner, alış-veriş yapar ve eve dönerek öğlen yemeğini pişirir.

— Öğlen yemeğine eve mi gelirsin?

— Hayır, evden aşağı yukarı 3 km. olan tarlaya yiyeceğimi karım getirir.

— Daha sonra eşin ne yapar?

— Karım hindi ve domuzlara bakar. Kuşkusuz ayrıca bütün gün çocuklarla meşgul olur. Akşam yemeğini eve geldiğimide hazır bulmak isterim.

— Yemekten sonra eşin derhal uyumaya gider mi?

— Hayır, ben giderim. Onun saat 9'a kadar evi toplaması gerekir.

— Fakat siz eşinizin çalışmadığını söylediniz.

— Tabii karım çalışmaz. Size söyledim ya o evde oturur.»

8. Ayrıca gerek çalışma yasalarıyla gerek Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tavsiye ve sözleşmeleriyle, kadınlar için koruyucu önlemlerin de alındığını görüyoruz. Fakat ne var ki bu önlemler yeterli derecede etkin olamamış ve sonuçta bu düzenlemeler düşük ücretli, düşük statülü işlerin kaçınılmaz şekilde, kadınlara özgü işler olarak süregelmesine neden olmuştur.

9. Son yıllarda kadınların çalışma hayatıyla ilgili taleplerini belli başlı aşağıdaki noktalarda toplayabiliriz: Bunlar, eşit ücret, çocuk bakımı olanaklarının sağlanması, do-

ğum izinlerinin uzatılması, eğitim ve öğrenimde, istihdam ve terfiyelerde ve yasalar karşısında eşitlik talepleri olarak sıralanabilir:

Kuşkusuz bu talepler radikal nitelikte istekler değildir ve toplumun yeniden yapılandırılmasını gerektirmemektedir. Bu tedbirlerin amacı sadece ekonomik kaynaklardan kadınlara biraz daha fazla pay verilebilmesiyle ilgilidir.

10. Kadınlar ayrıca gelişmiş endüstri toplumlarında sağlık sorunlarına ilişkin merkezlerin kurulması, kürtajın serbest bırakılması, doğum kontrolü konusunda danışmanlık hizmetlerinin sağlanması gibi taleplerde de bulunmaktadır. Ancak bu taleplerin karşılanması hükümetlerde, politikacılar ve sosyal reformcularda sorunların hallolduğu inancını yanlış bir şekilde yaratmaktadır.

11. Bazı yazarların iddialarına göre cinsiyet ayrımı yasalardan ve uygulamalardan çok toplumların psikolojik ve kültürel özelliklerinden, dini inanç ve geleneklerden, önyargılardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenlerle sosyal reformları aşında asırlık mücadeleler olarak düşünmek gerekir.

12. Kadının çalışma hayatına katılıp katılmamasını etkileyen faktörler de karışık bir nitelik göstermektedir. Bu karışıklık esas itibarıyla kadının, bir «ilave işçi» oluşundan kaynaklanmaktadır. Aile reisinin gelirindeki değişimler kuşkusuz kadının, çalışıp çalışmamasını etkileyen çok önemli bir faktördür. Fakat ne varki tarihi gelişim trendleri içinde aile reisinin gelirindeki sürekli artışlar kadının çalışma hayatını terk ederek evine dönmesi yerine, gittikçe artan boyutta çalışma hayatına katıldığını göstermektedir.

13. Diğer yandan, kadının yaş grupları itibarıyla dağılımına baktığımız zaman, genç kızların, evli kadınların ve yaşlı kadınların çalışıp çalışmama konusunda farklı tutumları olduğunu ve bu davranış biçimlerinin ülkeden ülkeye önemli farklar taşıdığını da görüyoruz.

14. Kadın çalışmasını etkileyen diğer bir faktörler ağı ise, kadının medeni haline veya çocuk sayısına göre ortaya çıkmaktadır. Bir başka önemli unsur hiç kuşkusuz kadının eğitim düzeyidir. Eğitim kadının zaman zaman gelirden bağımsız olarak çalışıp çalışmama konusunda karar vermesinde etkili olmaktadır. Diğer yandan bazı toplumlarda kadın köyde çalışırken, kasabalaşma süreciyle çalışma hayatını terkederek eve dönmekte, nihayet büyük şehirlere gelindiği zaman çalışma arzuları yeniden kuvvetlenmektedir.

15. Aile sorumluluğu taşıyan kadınların ekonomik faaliyetlere katılmalarının en önemli nedenlerinin başında, kuşkusuz gelir faktörü gelmektedir. Ev dışında ücretli bir istihdam bulmak hususunda karşılaşılan en büyük güçlük ev işleri, çocuk bakımı vs. gibi aile sorumlulukları ile bulunacak işin ne şekilde bir arada yürütülebileceği hususudur.

Gerçekte kadın fabrikada, büroda, tarlada geçen çalışma saatlerine ev sorumlulukları için gerekli çocuk bakımı, alış-veriş, yemek pişirme, temizlik vs. gibi faaliyetlerde geçen zamanı da eklemek zorundadır.

16. Mamefih ekonominin gelişen gelir seviyesi ile birlikte yaygın hale gelen sosyal hizmetler, özellikle kreş, çocuk yuvaları, okullarda verilen öğle yemeği, çalışma yerine yakın kantinler, çamaşır yıkama işlerinin merkezleştirilmesi, ev hizmetlerinde kullanılan elektrikli aletler, kadını kısmen ev işlerinden bağımsızlaştırmıştır.

17. Kuşkusuz gelişmiş toplumlarda sadece ekonomik zorunluluklar değil, fakat aynı zamanda ailenin gelirini yükseltmek, çocukların eğitim masraflarını karşılamak, seyahat için gerekli parayı biriktirmek, taksitleri daha kolaylıkla ödemek veya ekonomik bağımsızlık elde etmek kadının çalışmasını gerektiren motifler olabilir. Özellikle modern endüstri toplumunda kadın, şahsiyetini geliştirmek, ev hizmetlerinin yeknesaklığından kurtulmak ve kendi becerilerini ispat etmek için çalışma hayatına katılabilir.

Az gelişmiş ülkelerdeki duruma bakacak olursak bu ülkelerin önemli bir kısmında kadınlar «adeta pirinç ayıklamaya ve dayak yemeğe» mahkûm edilmişlerdir. İleri sürülen görüşlere göre bu toplumlarda kadın her şeyden önce kendilerini eve bağlayan bağlardan kurtulmalıdır. Ancak bu koşullar altında kadınlar cehaletten ve istismardan uzaklaşabilecek gücü toplamış ve özgürlüğe doğru atılan bir adımla bir sonraki adımın daha kolay atılabilmesini sağlamış olacaktırlar.

Türkiye açısından konuya genelde baktığımız zaman aşağıda gösterilen tartışma alanlarını belirlemek mümkündür.

Herşeyden evvel Türkiye'de kadınların çok önemli bir bölümü kırsal kesimde geleneksel üretim biçimleri içinde çalışmakta modern endüstri ve hizmet kesimlerinde çalışan kadınlar çok küçük oranlara varmaktadır.

Ayrıca ülkemizde kırsal kesim işgücünün yarısının kadınlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Diğer bir özellik olarak ise, kadın işgücünün esas itibarile ücretsiz aile yardımcısı statüsünde çalışmasıdır.

Böylece ülkemizde kadın çalışmasının esas karakterinin kırsal kesimde, babaya, kocaya yapılan ve karşılığında ücret alınmadan boğaz tokluğuna sürdürülen bir çalışma niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer yandan ülkemizde ekonomik ve sosyal gelişme hızı belirli düzeye ulaşmadıkça toplumun işsizlik, enflasyon, fakirlik, düşük gelir ve eğitimden doğan sorunlarının yükünü en fazla çeken ve hissedenenlerin gene kadın olacağını söylemek gerekir. Gerçekten gelişme seviyesi düşük toplumda horlanan hatta doğumuna dudak bükülen kadın, çocukluk ve gençlik yıllarını dini faktörlerden, geleneklerden gelen baskılar altında sürdürecektir, daha düşük bir eğitim düzeyine razı gelecek, özellikle kırsal kesimde «ücretsiz aile

yardımcısı» olarak belirli bir çalışma statüsünü sürdürecektir. Genç kızlığa geçiş döneminden sonra yeni bir Dünya'ya geçiş için yapacağı evlilik ayrı bir dramın konusu olacaktır.

Başlık parasından başlayarak, koca evindeki statü ve yaşantısına kadar geçen süreç gerçekten üzüntü-korku-endişe-mutluluk hislerinin yoğun karmaşası ile dolu olacaktır. Anneliğe yaklaşma dönemi ise geniş aile düzeni içinde kıskançlıkların, erkek çocuk sahibi olamama korkularının baskıları ile sürüp gidecektir.

Sosyal Güvenlik sisteminin yaygın olmadığı bir toplum düzeni içinde evlat, özellikle «hayırlı evlat» sahibi olmak, onun başta gelen endişesidir. Kuşkusuz çocukların sayısı artıkça kadın yeniden «istenmeyen çocuk» sorunu ile başbaşa kalacak, hamile kalmak veya kalmamak suçunu yüklenektir. Türk toplumunda yapılan incelemeler ailelerin ortalama olarak üç çocuk istemelerine karşın beş çocuğa sahip olduğunu göstermiştir.

Böylece ailelerin ortalama 1-2 çocuğunun istenmeyen çocuk olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu suçu işleyen de kadındır. İlkel yaklaşımlarla bu sorunun çözümü sakatlıklardan ölümlere kadar uzanan, yeni bir korkulu dizinin başlangıcıdır. Gerçekten sayısı her yıl 15-20 bine varan kadın bu yüzden sakat kalmakta veya hayatını kaybetmektedir.

Bu yapı içinde kadının diğer bir korkulu rüyası kuşkusuz «erkeğini gurbete» yolladığı dönemdir. Bu oluşum karşısında kadın «Tezgel ağam, tezgel dayanamirem» diye gurbete giden erkeğinin arkasından hıçkırıklı türküler çağırcağıdır. Bu 1950'lerden sonra Türk toplumunun yoğun bir şekilde yaşadığı kentleşme ve gurbete gitme süreci olacağı gibi, yurt dışı istihdama yönelme biçiminde de kendini ortaya koyabilir. Adresini kaybettiği veya kendisine geçim parası göndermeyen gurbetçi kocası yerini, zaman zaman yurt dışından arabasına binerek boşanmak için gelen bir kocaya terk edebilir.

Böylece sorunlar yumağı büyük anne olarak damat ve ya gelinlerle geniş aile düzeni içinde hayırlı evlâtle sürdürülen bir yaşam mücadelesi ile son bulacaktır.

Bu yaşamın her noktasında üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulması gereken sorunlar karmaşası vardır.

Bütün bu açılımlardan temelde şu sonucu çıkarmak mümkündür. Dünya'da tüm ülkeleri kavrayan bir kadın sorunu hâlâ önemli bir problem sahası olarak devam etmektedir. İşte bu yüzden «Birleşmiş Milletler Teşkilatı» 1976-1985 dönemini Dünya Kadınlar 10 yılı olarak kabul etmiş ve modern kadın sorununu çağdaş çözümler için sergilemiştir. Fakat özellikle gelişme halindeki ülkelerde kadın sorunu daha da önemli boyutlar göstermektedir. Hatta kanımca kadın nüfusun bazı demografik ve ekonomik özelliklerine bakarak o ülkenin gelişme seviyesi hakkında tahminler yapmak da mümkündür. Örneğin, gelişme seviyesi ile, kadın nüfusun eğitim, çocuk sayısı, sektörler, statü ve meslekler itibarıyla çalışma durumu arasında çok kuvvetli ilişkiler vardır. Diğer bir deyişle kadın sorununa getirilecek çağdaş çözümler ülkenin kalkınma seviyesini de belirleyecektir.

Asrın liderleri arasında bu ilişkiyi en iyi gören kuşkusuz büyük Atatürk olmuştur. Kalkınma sürecinin kadın sorunlarının çözümünden geçtiğini daima vurgulamıştır. Hiç bir ülkenin kadınları Türk kadınları kadar ülkelerinin liderine minnettar değildir.

Şimdi biz kadın işgücünün önemli bir kesimini modern endüstri ve hizmet kesimlerinde babasına, kocasına ücretsiz aile yardımcısı olarak hizmet ederek değil, insan haysiyetine uygun biçimde ücretli, sosyal güvenliğe sahip bir istihdam yapısı içinde çalıştığı bir Türkiye özlemi içindeyiz. Bu yapısal değişim içinde kadının eğitim, sağlık, eşit muamele, istihdam sorunları da kendiliğinden çağdaş çözümler bulacaktır.

Bu son ifademizin bir diğler anlamı, hiç kuşkusuz halihazır ekonomik ve sosyal yapımız içinde Türkiye'de «yaşayan kadınların» sorunlarını, Türkiye'de «çalışan kadınların» sorunlarına dönüştürmektir.